

BEVEZETŐ

A FORDULAT 25. SZÁMÁHOZ

A Fordulat legújabb száma a klímaváltozás kérdését járja körül. A téma fenyegető aktualitásával és jelentőségével valószínűleg minden olvasónk tisztában van, de hogy pontosan hol kell keresni a klímaváltozás okait, és végső soron mit is lehet tenni ellene, az korántsem egyértelmű. A jelen lapszámban olvasható szövegek ezeket a kérdéseket próbálják megválaszolni.

A szám abból a feltevésből indul ki, hogy a klímaváltozással kapcsolatos elterjedt magyarázatok alapvetően félreértik a jelenséget – és általa a politikai cselekvést is hátráltatják. Konkrétan: az a népszerű elgondolás, amely „antropocén” néven ismert, és amely szerint az emberiség egésze általában felelős a környezetrombolásért, nem sok teret hagy az ellenállásnak, hiszen e szerint a magyarázat szerint „az ember” és „az emberiség” alapvetően ilyen, tehát sorsa elkerülhetetlen, és ebbe bele kell nyugodni.

Ezzel szemben a szám első cikkében Andreas Malm és Alf Hornborg új megvilágításba helyezik a kérdést: egyrészt amellett érvelnek, hogy a legkomolyabb környezeti károkat okozó technológiák (például a szénenergia és a fosszilis üzemanyagok) elterjedéséért az emberiség egy szűk kisebbsége – a vállalkozók termelékenységét fokozni kívánó tulajdonosok és tőkések – volt elsősorban felelős. A szén rendkívül környezetterhelő ipari felhasználása például a 19. századra vezethető vissza, amikor a brit textilgyárosok a termelés fokozása érdekében fokozatosan áttértek a vízenergiáról a szénre (erről a történelmi léptékű váltásról lásd Domschitz Mátyás összefoglalóját e számunk recenziói között). A társadalmi egyenlőtlenségek azonban nem csak a múltban játszottak kulcsszerepet a környezetszennyezésben: Malm és Hornborg arra is rámutatnak, hogy a globális osztálykülönbségek a károsanyag-kibocsátást is nagyban meghatározzák. Ahogy írják: „a 21. század elején az emberi népesség legszegényebb 45 százaléka a teljes kibocsátás 7 százalékáért felelt, míg a leggazdagabb 7 százalék az 50 százalékáért”. Mindez arra enged következtetni, hogy a klímaváltozás nem az emberiség kollektív ösbűné, hanem az ezen egyenlőtlenségekért is felelős gazdasági-politikai rend, azaz a kapitalizmus terméke. Ezért érdemes „antropocén” helyett tehát inkább „kapitalocénról” beszélni.

Ezt az elgondolást alapozza meg elméletileg a szám második tanulmányában a téma egyik legismertebb szakértője, Jason W. Moore. Röviden összefoglalva, Moore amellett érvel, hogy a tőkefelhalmozásnak két fontos összetevője van: az egyik a bérmunka *kizsákmányolása* (az a jelenség, melynek lényege, hogy a munkás értéket termel, ám csak a megtermelt érték egy részét kapja meg fizetésként – az érték másik része a vállalat tulajdonosánál

marad, és részben profitként realizálódik), a másik pedig az Olcsó Természet *elsajátítása*. Ez utóbbi alatt azt kell érteni, hogy a rendszer működtetéséhez szükséges energiát, nyersanyagokat, élelmiszert és munkaerőt a rendszer nem fizeti meg – vagy ahogy Moore fogalmaz: „az árutermelés szigetei az elsajátított munka óceánjain alakultak ki”. A szám következő tanulmányában Szigeti Attila nagy alaposággal foglalja össze Jason Moore elméleti rendszerét, kitérve annak hiányosságaira és kritikus pontjaira is. Ezt követően Gille Zsuzsa cikke arra keresi a választ, hogy hogyan illeszthetők be az államszocialista rendszerek a kapitalocén-narratívába, és hogyan viszonyult a természethez a létezett szocializmus.

Az átfogó rendszerkritikus elemzések után két írás azt nézi meg egy-egy esettanulmányon keresztül, hogy a kapitalizmus miként próbál megbirkózni a klímaváltozás kérdésével. Steffen Dalsgaard a szén-dioxid-kibocsátást kordában tartani hivatott kvótarendszert elemzi kimerítően, és arra a következtetésre jut, hogy a piaci alapú megoldások képtelenek érdemben kezelni az ökológiai válságot. Hódosy Annamária pedig bemutatja, hogy miként jelenik meg a klímaváltozás fenyegető katasztrófája a hollywoodi filmekben.

A szám második fele a klímaváltozásra adható lehetséges politikai válaszokat veszi számba. Ariel Salleh rövid írásában az ökofeminizmus meglátásait foglalja össze. Egyrészt hangsúlyozza, hogy a nők alávetése és a természet alávetése között számtalan párhuzam figyelhető meg. Másrészt a cikk bevezet egy fontos elválasztást a gazdaság produktív és reprodukív szférája között: az előbbi, jellemzően férfiak által dominált szféra az árutermelés és a tőkefelhalmozás köré szerveződik, utóbbi célja viszont az emberi életek és közösségek újratermelése. Salleh amellet érvel, hogy az emberiség és a természet közötti harmonikus viszony csak akkor állítható helyre, ha a gazdaság reprodukív szféráját felszabadítjuk a produktív szféra elnyomása alól, és a közösségek újratermelését célzó értékek és gyakorlatok válnak dominánssá. A következő cikkben Philip McMichael a globális mezőgazdaság és parasztság helyzetét elemezve jut hasonló következtetésekre, Gagyi Ágnes könyvrecenziója pedig azt foglalja össze, hogy természeti katasztrófák hatására miképpen alakulnak ki spon-tán módon a társadalmi reprodukció és önségités kis körei.

Egy ilyen átalakulás természetesen nagyon is kívánatos lenne, bekövetkezte azonban egyáltalán nem szükségszerű: Andreas Malm az 1917-es szovjet és a 2011-es szíriai forradalmat elemezve a klímaváltozás hatására kirobbanó forradalmak négy lehetséges formáját tárja fel, melyek közül némelyik kifejezetten aggasztó jövőt jósol. Végül a lapszám utolsó írása egy izgalmas esettanulmány arról, hogy mit tanulhatunk Kuba „különleges időszakából”, amikor az 1990-es években a Szovjetunióból érkező olaj- és élelmiszer-szállítmányok elapadása után a szigetországnak újjá kellett szerveznie gazdaságát, hogy az csak minimális mértékben függjön a fosszilis energiahordozóktól és az élelmiszerimporttól. Mindez többek közt a tömegközlekedés erős támogatását, a városi terek újrászervezését és a helyi mezőgazdaság megerősítését jelentette – ezzel a környezeti fenntarthatóság felé billentve az országot.

A szám négy könyvrecenzióval zárul: Balogh Róbert a történettudománynak a kapitalizmus–környezet viszony feltérképezésében betöltött szerepéről ír, Czeglédi Alexandra a tőkés termeléstől függetlenül létrejött javaknak a kapitalizmusba való integrálódását elemzi, Domschitz Mátyás a szénenergia társadalomformáló szerepét mutatja be, Gagyi Ágnes pedig a nagy természeti katasztrófák után spontán módon kialakuló önszervező körök példáinak tanulságait összegzi.

A klímaváltozással foglalkozó kritikai diskurzusok főbb irányzatainak bemutatásával célunk annak az ellentmondásnak a hangsúlyozása, amely az élővilág védelmének szükségessége és a kapitalizmus mindent átszövő logikája között húzódik. Az, hogy a bevett gyakorlatok nem jók, nem azt jelenti, hogy nincs jó megoldás. Az itt szereplő tanulmányok elsősorban a reflexiót hivatottak elmélyíteni, amely a cselekvéshez vezető első lépés lehet.

Csurgó Dénes

Domschitz Mátyás

Fabók Márton

Fülöp Nóra

Horváth Bence

Nagy Kristóf

Sidó Zoltán

Szabó Liza

a Fordulat 25. számának szerkesztői